

EYLEM FELSEFESİ

Genel olarak ve en geniş anlamında eylem felsefesi, tasarım ve tasvire nazaran eylemin önceliğini ve ilkliliğini savunan pragmatizm, hümanizm, aletçilik gibi her türlü doktrine verilen bir isimdir. Bu anlamıyla ele alındığında insan varlığının esasını eylem olarak gören Pascal'dan, Descartes'ın Cogito'sunu "eyliyorum o halde varım" biçimine dönüştüren ve pratik olanı her türlü teorik olarak kabul edilmiş hakikatten daha üstün gören Fichte'ye kadar pek çok filozofun sistemi için eylem felsefesi ifadesi kullanılabilir. Ancak eylem felsefesi, asıl olarak Maurice Blondel'in felsefesine verilen bir isim olarak belirginlik kazanmıştır.

Blondel'in doktrini olan eylem felsefesi, kurucusunun L'Action (1893) adlı eserinde ortaya koyduğu bir felsefi sistemdir. Hayatın eleştirisini yapmak ve pratik bir bilim oluşturmak için düşünce ile eylemin ilişkilerini ve bilim ile imanın ve daha otonom bir felsefe ile daha pozitif bir dinin ilişkilerini araştırmak, Onun eylem felsefesinin temel hedefi olmuştur. Bu hedef için asıl araştırma alanı, "Zorunlu olanın insan iradesinde gizli bulunan yani irademizde içkin halde olan aşkın bir varlığın eylem aracılığıyla deneyiminin yapılabilmesi ve insanın bu aşkın alan ile olan ilişkisinin araştırılmasıdır." İnsanın doğal olarak yöneldiği doğaüstüne irade ve ruhun eylemiyle ulaşmak ve irade ile eylem sayesinde bu hedefin nasıl gerçekleştirilebileceğini göstermek, eylem felsefesinin asıl amacıdır. Tanrı'nın iradesinin her insan iradesinde içerilmiş olduğu gerçeğinden hareketle, Zorunlu Varlık'ı araştırmak durumunda olan Blondel, varlıklardan Varlık'a kadar yükselir. İnsanı Tanrı'ya ulaştıracak olan eylem olduğu için eylemin bir felsefe sorunu olarak araştırılması ve bu araştırma esnasında da insan eyleminin birey, kişi, toplum, insanlık hayatında aldığı şekillerden ahlâk ve oradan da din alanındaki eylemlere kadar onun incelenmesi gerekmektedir.

Blondel'e göre "eylem sorunu kaçınılmazdır ve insan bunu kaçınılmaz olarak çözer; ve bu doğru veya yanlış çözümü, ama iradi ve zorunlu olan çözümü herkes kendi eylemlerine taşır." Bir felsefe sorunu olan "eylem, benim hayatımda, doğrudan hakikate bakmak açısından bir olgudur, daha genel ve her şeyden daha sürekli, evrensel bir artarda gelişen ben'deki ifadesidir. O, ben'siz kendi kendine meydana gelmez. Bir olgudan daha çok bir zorunluluktur." Hatta eylem, bazı durumlarda ben'e rağmen kendini gerçekleştirir. Zira yaptığım şeylerle istediğim şeyler arasında bir orantısızlık vardır. Bazen istediklerimi yapıyorum ama bazen de istemediğim şeyleri yapıyor ya da yaptığım şeyleri istemiyorum. Bundan ötürü eylem, "bir zorunluluktan ziyade bir vecibe olarak görünür." Buna karşılık hayatımızda önemli bir yere sahip olmasına rağmen "salt bilgi bizi asla kımıldatmaya yetmez, çünkü o bizi bütünüyle kavrayamaz." İnsan hayatı üzerinde eylem, bilgiden daha önemli ve etkili bir yere sahiptir. Eylemin bilgiye göre önceliği ve kendisinden kaçış da mümkün olmadığına göre bir eylem bilimine ihtiyaç vardır. Blondel'e göre bu bilim, düşünme ve yaşamın, var oluş sorununun tam bir çözümünü içermeli, pratik bir hayat eleştirisi olmalıdır.

Eylem felsefesi filozofuna göre insanı tanımak için onun eylemlerinden yola çıkılmalı, onun eylemlerinin dünyasına girilmelidir. İnsan eylemlerinin dünyası çok zengin ve karmaşık olduğu için soyutlamalar yapan zihin ve zihnin kurduğu bilim, bu dünyayı anlayamaz. Eylemlerin dünyasını anlamanın yolu, bizzat eylemlerin kendisinden hareket ederek bir hayat eleştirisi oluşturmaktır.

Eylem, bütün insan davranışlarına kadar yayılmasına rağmen onu kaba bir içgüdü, basit bir refleks olarak anlamak yanlıştır. Çünkü eylemin kaynağında kör ve bilinçsiz olmayan bir

irade bulunur. Eylem felsefesinde irade, eylem ile birlikte merkezi bir yer işgal eder. İradeden anlaşılan da şudur: Blondel'e göre bizim irademizde iki taraf bulunur. Bunlardan birisi, bizde doğuştan bulunan ve Tanrı'nın lütfu olan iradedir ve isteyen irade olarak adlandırılır. Diğeri de istenilmiş irade olarak adlandırılan bizim kendi cüz'i irademizdir. İradi faaliyetin temelinde bulunan irade isteyen, açık bir istemenin nesnesi olan irade de istenilen iradedir. İnsanın amacı, eylemi vasıtasıyla kendi varlığında bulunan iradenin bu iki yönü arasında denge kurmaktır. Eylem, ilkin organik hayatın en alt basamaklarından başlar ve üst basamaklara doğru yükselerek manevi bir hamle niteliğine bürünür. Eylem, ruhi bir fiil olduğu için ruh bedene hâkim olur. Bu şu anlama gelir: Eylem, sadece fenomenler ortasında organik hayat tarafından ortaya konulmuş davranışların bir sistemi değildir. Eylem, güç ile istek arasındaki dengesizlikten doğar. İstek eylemin, eylem de isteğin ötesine geçer. Çünkü gücümüz ile isteğimiz arasında bir orantısızlık ve ikisi arasında bir boşluk vardır. Gücümüz isteğimizden daha aşağıda olduğu için eylem, ikisi arasındaki dengeyi kurmaya çalışır.

Bizde Tanrı'nın lütfu olarak bulunan irade, eylemlerimizin de kaynağında bulunduğundan bu irade eylemin nedeni olmakta ve Tanrı'nın irade ve isteğiyle eylem, bizim kendi gücümüzü aşmaktadır. Eylem, bizden çıkıyor görünse de, onun asıl nedeni biz değiliz demektir. Bu şu anlama gelir: Eylemin bizi ulaştırmak istediği sonsuzluk bizzat eylemde içkindir. Bu durumda eylem, bizdeki sonsuzu, aşkınlığı ifade eden bir fiil olarak ortaya çıkıyor. Bu noktada, eylem felsefesi açısından, özgürlük sorunu kendini gösterir. Çünkü eylemlerimizin kaynağında bulunan ve lütfu durumunda bizde olan iradeden ötürü eylemde bulunuyorsak, özgürlüğümüz de bu kaynağa bağlanmış olmaz mı? Buna rağmen özgür olduğumuzu düşünüyoruz. Oysa Blondel'e göre bir insan, ister inansın ister inanmasın, muhakkak surette bir takım dini ve deruni deneyimler yapar. Şayet eylemlerimizin kaynağında sonsuz olanın bir müdahalesi olmasaydı ve eylemler sadece insanın kendi iradesi ve istediğine göre gerçekleşmiş olsaydı, inanmayan bir insanın hiç de dini deneyimler yapması beklenemezdi. Hemen bütün eylemlerimizi anlamlı ve amaçlı olarak düşünen Blondel için bu anlam ve amaç, Tanrı'dan dolaydır. Eylemin en son amacı da, insan ile Tanrı'nın sentezini sağlamak suretiyle gerçek imanı elde etmektir. Bu amaca ise çeşitli basamaklardan geçerek ulaşılır.

Asıl eylem, birey halinden kişi haline geçmiş insanda ortaya çıkar. Toplum içinde bir kişi olarak eylemde bulunma, bizi biz yapan, bizi oluşturan ve geliştiren bir eylemde bulunmadır. İnsan, sadece belli uyarıcılara belli cevaplar veren bir varlık değildir. Çünkü onun eylemde bulunması bilme, isteme ve var olma arasındaki uyuma göre bir eylemde bulunmadır. Zira bilme, isteme ve var olma eyleme, eylemde onlara bağlanıyor. Dolayısıyla insan eylemini basit bir uyarıcı-davranış formülü biçiminde düşünemiyoruz. Blondel'in ifadesiyle eylem, "tanımanın, istemenin ve var olmanın" arasındaki uyumu aramadır.

Var olan eylemde bulunur ve eylemde bulunabilen var olduğunun bilincine varır. Bu bakımdan eylem, insanın özüdür. İnsanın kendini tanıması da eylemde bulunmasıyla mümkündür. Hatta fiil sayesinde kendimizin bile bilmediği kimi iç durumlarımız belirginlik kazanır. İstenilerek yapılan bir fiil, insan iradesini besler, onu genişletir, daha ileriye doğru hamlelerin bir muharriki olur. Bu açıdan da eylem, varlığın yeni bir mükemmelliğe doğru yöneldiği sınıra varlığı taşıyan bir fiil olarak ortaya çıkar. Her eylem, daha mükemmel bir eylemin ortaya çıkmasına zemin hazırlar ve varlığı mükemmelliğe taşır. Bunun içindir ki "her eylem mükemmelliğe, daha mükemmel bir eyleme duyulan bir özlemdir." Bu açıdan eylem, bizi büyütür ve bizi kendimizden çıkararak kendimizi aşmamızı sağlar. Eylem sayesinde kendimizi aşmak, eylemin merkezindeki doğuştan iradenin bireyin dışına taşınması demektir. "Bir amaç tespit etmeden, sadece eylemde bulunmak için eylemde bulunulamayacağından" kendisini arayan irade, kendi bireysel alanının dışına daha yüce bir amaca doğru yönelmelidir.

Çünkü “bireysel bilinç, kendisi bilsin veya bilmesin, evrensel bir bilinçtir.” Daha mükemmel ve daha tam bir varlık olmak için irade, tek başına kalamaz. Bu durumda irade, “kendisinden daha yüksekte olan bir amaca yönelir.” Böyle bir amaca yönelme, ilk anda iradeyi toplumun bir üyesi yapar. İrade, bizden daha yüksekte olan toplumun bir üyesi olunca, bizi bireysel hayattan çıkarır, kendimizden başka bir yere bağlar ve kör bir egoizmi bertaraf eder.

İnsan, extra-personel bir amaç tespit ederek, yani başkalarını kendisine ve bizzat kendisini de başkalarına duyurmak suretiyle oluşur. Mounier personalizminde kişinin “kendi eyleminde bireyciliğini unutup topluma ve dünyaya açılan bir varlık olarak” gösterildiği gibi, Blondel’de de kişi, kişi üstü bir amaçla kendisini toplum içerisinde gerçekleştirmeye çalışır. Çünkü “insan, kendi kendine yeterli değildir; onun başkaları için, başkaları ile başkaları vasıtasıyla eylemde bulunması gerekir.”

Toplum, kişi durumuna gelmiş insan iradelerinin sistemli bir organizasyonunun sonucudur. Toplumda ortaya çıkan eylemlerin de sosyal bir fonksiyonu vardır. Eylem, toplum aşamasında ilkin aile içinde bir fonksiyona sahiptir. Egoizmin hiçbir izini taşımayan eylem, aile ile ilgili hayatın birliğini sağlama yolunda atılan ilk adımdır. Ancak irade bu aşamada gerçek tatmin ve amaca ulaşamaz. Zira insan iradesi, “sırasıyla aynı anda arzu etmiş ve bir çocukta gerçekleşen iki kişinin birleştiği yerde ailenin ortaya çıkmasına, aile ile insanlık arasında tanımlanmış ve insanlık duygusundan önce gelen ama ailevi duygusallığı aşan vatanın ortaya çıkmasına, nihayet köleye, vahşiye, zavallıya, hastaya veya başka bir zayıf varlığa kendini tanımasını öğreten insanlığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır.”

Aile hayatına ait olan eylemler, aslında bizim soyumuzu devam ettirmek amacına hizmet etmekle birlikte bu amacı da aşarlar. Çünkü bu eylemler vasıtasıyla ahlâki, sosyal ve dini bilinci geliştirmeyi gerçekleştirmek söz konusudur. Blondel’e göre aile, insanı “kendisinin temel şartı olduğu kolektif hayata hazırlama mektebine hizmet eden kapalı ve münhasır bir guruptur.” Ama ailenin dışında daha geniş olan yurt, eskilerin tabiriyle site vardır. Bu durumda, aileyi aşan bir sosyal eylem biçimi ortaya çıkar. Toplum, kendini oluşturan bireylerin bir toplamı değil, bu toplamın üzerinde ruhi bir yapıdır. Çünkü kişiler, kişi olma durumlarını kaybetmeden diğer kişilerle bir birlik içerisinde bulunurlar. Bu, onların toplumsal dayanışması demektir. Bu dayanışma ve birliği daha iyi korumak için dayanışma ve birliğin bir iradesi kurulur. Bu iradeyi kurmak demek, ruhi bir yapı oluşturmak demektir. Ruhi bir yapı olan toplumda ortaya çıkan eylemlerin de ahlaki bir nitelik taşıması gerekir.

Aralarındaki duygu ve düşünce beraberliklerinden, ortak bir geçmişe sahip olmadan ve ideal birliğinden ötürü bazı insanlar bazı olaylar ve kavramlar karşısında aynı tarzda ve ortak eylemde bulunurlar. Onlar, kendi duygu ve düşüncelerini büyük toplumsal ortaklığın merkezinden alırlar ve kendilerini bu merkeze taşırlar. Böylece de millet iradesi teşekkül eder. “Milli toplumun kendine has bir substansiyal vinculum’u vardır; o menfaatlerin, duyguların, alışkanlıkların ortaklığından kaynaklanmaz.” Milli toplum, fenomenlerin düzenini aşan temel bir irade üzerine dayanır. Bu irade sayesinde coğrafya vatan olur. Her millet dünyada bir fikir, bir duygu yaşatmak zorundadır. Bu fikir ve duygu o milletin ruhudur. Bu ruh, vatan ile birleşince ölümsüzleşir ve o milletin bütün bireylerinde ruh ortak hale gelir, bu da ortak bir eylemi doğurur. Ancak bu tür eylemlerin tek amaç olarak kalması düşünülemez. Bunların fonksiyonu, daha etkili eylemlere geçişi sağlamaktır.

Blondel, toplumsal hayattaki eylemlerden insanlık alanına geçer. Çünkü ona göre “insan, adeta bizzat insanlığa katılmayı ve sadece bir tek iradeyle, insanlık iradesiyle şekillenmeyi ister.” İnsanlık iradesiyle şekillenmek demek, “başkalarını sevmek ve insanlığı sevmek, eşit

olarak Tanrı'yı sevmek" demektir. Ancak kişi iradesinin insanlık iradesiyle birleşmesiyle yetinmek de mümkün değildir. Fenomenal alanın aşılması, doğaüstüne yükselişte bizi aşkın eylemin alanına iştirak ettirecek olan ahlâki manzaraların araştırılması gerekir.

Amacı, "insanda Tanrılığı yaratmak" olan ahlâk, bir takım fiiller toplamıdır. İnsan, özü itibarıyla ahlâki bir varlıktır. Çünkü eylem, fiil halindeki niyettir. Eylem, sonsuzdan gelir, yine sonsuza döner, "mutlaktan mutlaka bir dönüşür." Durum böyle olunca, eylemin metafizik bir amacı vardır ve bizim fonksiyonumuz, içinde yaşadığımız evrensel düzene uymak olduğu kadar bu düzeni aşmayı da gerektirir. Bu düzeni aşmak, sonsuz olana iştirak anlamına gelir.

Bize sonsuzu en iyi şekilde hissettiren ibadet fiilidir. İbadet, iradenin olmak istediği şey olması ve eylemin amacına ulaşması için yüce bir çaba olarak ortaya çıkar. İbadet bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın giderilmesi de din vasıtasıyla olur.

Blondel'e göre kendimizi ilahi varlığa uyarlamak zorundayız. Bu uyarlama, eylemlerimizin beşeri sınırlarının ötesine geçmesi anlamına gelir. Zaten bütün eylemlerimizin kaynağında bir ilk irade bulunur. Bu iradenin hamlesiyle eylemde bulunuyoruz. Bu iradenin eylemi hem kendimizi hem de çevremizi değiştirir. Bir bakıma bu, bizdeki Tanrı iradesinin bizi değiştirmesi, bizi şekillendirmesidir. Düşünmeyi bir eylem, eylemi hem kendimizi hem de çevremizi değiştirmek olarak gören Blondel'e göre eylemde bulunmak ile var olmak da aynı anlama gelmektedir. Var olmayı Tanrı ile birlikte var olmak, düşünmeyi Tanrı'yı düşünmek, istemeyi de sonsuzu istemek biçiminde niteleyen eylem felsefesi filozofu, bu üçü arasındaki uyumu arar ve bu uyumun tam olarak dini alanda ve dini eylemlerde gerçekleşebileceğini düşünür.

Eylem felsefesi filozofu Blondel'e göre eylem, "insan ile Tanrı'nın bir sentezidir." Bu sentezi ne tek başına insan ne de tek başına Tanrı kurabilir veya kurulmuş olan sentezi yok edebilir. Sentezin yok olması, insanı Tanrı'ya ulaştıran eylemin ortadan kalkması, daha da açıkçası insanın varlığının tehlikeye düşmesi anlamına gelir. Çünkü sentezin bozulması, bizdeki istenilen iradenin isteyen ve gerektiren iradeyi reddetmesi demektir. Yani insanın kendindeki Tanrı'yı inkârı demektir. Bunun anlamı şudur: kendindeki iradeleri eşitlemek suretiyle kendi kendine eşit olmak isteyen insan, bu eşitliği elden kaçıracağı gibi mutlaktan mutlaka dönüş olan eylemin de mutlak ile olan ilişkisini ortadan kaldıracaktır. Böylece kendini aşan amaçların önünü tıkayacak olan insan, eğer sentezin devamını sağlayacak olursa kendi varlığımız ile doğaüstü alan arasındaki mesafeyi aşacak ve eyleminin kendisi ile Tanrı'sı arasında bir köprü olduğunu görecektir. Eylem sayesinde ilahi ve lütufkâr bir düzene uymak suretiyle Tanrı'ya yükselen insan, kendi eyleminin kendisini aştığını, beşeri olanla ilahi olanın birleştiğini, aşkınlığın kendi eyleminde içkin olarak bulunduğunu anlar. Pragmatizmin her türünde eylem, "başarı üzerine etkili araçları saptamak olan salt teknisyen bir akıl tarafından gemlenmiş" olmasına rağmen eylemden "salt insancıl olan başka amaçlar çıkaran" Blondel, bütün söylenenlerden de kolayca çıkarılabileceği gibi, "alt amaçlardan daha yüksek amaçlara tırmanarak "Biricik Zorunlu" olanı, aşkınlığın içkin halde bulunduğu eylem ile ortaya çıkarır. Onun yaptığı şey, istenilen irademizi isteyen irade düzeyine yükseltmek, bunu yapabilmek için de sonsuzu istemek. Çünkü sonsuzu istemeden sonsuzca istemek mümkün değildir. Sonsuzca ancak sonsuz olan istenebilir.

Eylem sorunu ile Tanrı sorununu birleştiren Blondel, "ne kadar bayağı olursa olsun, hiçbir eylem yoktur ki, içerisine ilahi varlık konulmuş olmasın, hiçbir eylem yoktur ki, bir tapınma doğurmasın" der ve "Tanrı, düşüncelerimle eylemlerimin yapmacık bir aksedişi olmak şöyle

dursun, düşündüğüm ve yaptığım şeyin tam ortasında bulunuyor” diye de ilave eder. Çünkü “ben O’nun çevresinde dolaşıyorum, düşünceden eyleme, eylemden düşünceye geçmek için, yine benden bana gitmek için, her an O’na başvuruyorum”. Öyleyse Tanrı, öyle bir varlıktır ki, hem insanın dışında ve fevkinde ama aynı zamanda insana içten müdahale eden Mutlak’tır.

Varlıklardan Varlık’a doğru yaptığı soruşturmada ve eylemin analizinde iman sürecini ve bu sürecin bir iç dinamizmini bulan Blondel, Tanrı’nın varlığı konusunda bir takım diyalektik ispatların geçerli olduğunu, ancak akıl ile iman arasında bir zıtlık yerine bir uyum bulunduğunu düşünür. Akıl ile iman, adeta bir madalyonun iki yüzü gibidir.

Ruhi varlığımızın amaçladığı sonsuzluğa ve Mutlak Varlık’a açık olan tek yolun eylem yolu olduğunu bize gösteren Blondel’in eylem felsefesinin temel özelliği, bir kendini aşma felsefesidir. Varoluşsal bir yöntem kullanmakla birlikte, varoluşun özden önce geldiğini düşünen varoluşçu filozoflardan ayrılan Blondel, bireyi mutlaklaştıran bireycilikten, akli imana zıt gören ve akla değer tanımayan fideizmden tamamen farklı bir noktada bulunur. İradeci bir filozof olmakla birlikte Onu, Schopenhauer’in iradeciliğiyle de karıştırmamak gerekir. Çünkü Schopenhauer’de irade, kör ve bilinçsizdir ve hiçbir amacını gerçekleştirme imkânına sahip değildir. Dolayısıyla kurtuluş, bu iradenin inkârında aranır. Oysa eylem felsefesinde irade, bilhassa isteyen irade, eylemin kendisinden kaynaklandığı sonsuzluğa iştirakin ve eylemimize sınır koyan engellerin ortadan kaldırılmasının biricik şartıdır.

Kaynaklar

Maurice Blondel, **L’Action(1893)**, Paris, 1950.

Nurettin Topçu, **Conformisme et Révolte**, Paris, 1934.

Jean Lacroix, **Maurice Blondel Sa Vie, Son Œuvre avec un Exposé de Sa Philosophie**, Paris, 1963.

Roger Garaudy, **20. Yüzyıl Biyografisi**, çev., Ahmet Zeki Ünal, Ankara, Fecr Yayınevi, 1998.

André Lalande, **Vocabulaire technique et critique de la philosophie**, Paris, 2002.